

6. Аналіз методів діагностування й оптимізації характеристикних властивостей уваги показує, що їх застосування є можливим як з метою діагностування особливостей уваги окремо взятих індивідумів, так і з погляду перспектив роботи над собою — поліпшення показників уваги і, взагалі, удосконалення вміння організовувати свою роботу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин П. Я., Кабыльницкая С. Л. Экспериментальное формирование внимания // М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. — 102 с.
2. Дормашев Ю. Б., Романов В. Я. Психология внимания. — М.: Тривола, 1995. — 348 с.
3. Крыжановская Л. М. Психология мышления. — М.: Психолог, 1996. — 344 с.
4. Маришук В. Л., Евдокимов В. И. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса. — СПб.: Сентябрь, 2001. — С. 137–140.
5. Савченко Т. Л. Особливості системної організації уваги та загальні принципи її корекції як засіб оптимізації професійної діяльності педагогів // Актуальні проблеми психології. — Т. 5. — Ч. 3. — К., 2004. — С. 182–193.
6. Семиченко В. А. Психологические состояния. — К.: Магістр-S, 1998. — 207 с.
7. Солсо Р. Л. Введение в когнитивную психологию // Когнитивная психология. — М.: Тривола, 1996. — С. 28–36.
8. Чайченко Г. М. Фізіологія вищої нервової діяльності. — К.: Либідь, 1993. — 216 с.

Ключевые слова: *внимание, механизмы возникновения, объем внимания, типы внимания, степень концентрации внимания, функции внимания.*

Key words: *attention, attention mechanism formation, attention capacity, types of attention, attention concentration level, attention functions.*

УДК 159.964.21

Т. П. Поснова

ВИЯВЛЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ ЗА МЕТОДИКОЮ Ш. ШВАРЦА

В статье рассматриваются психологические особенности формирования ценностных ориентаций молодежи. Выявлена структура ценностей современной молодежи.

The article reviews psychological characteristics of value orientation formation of youth. Structure of values of young people is shown.

Стрімка зміна ціннісно-нормативної системи суспільства в епоху радикальних соціальних змін, які мають місце у трансформаційний період переходу до демократії в Україні, не може не вплинути на процес соціалізації молоді. Соціальна нестабільність, яка виникає в результаті радикальних змін у суспільстві, характеризується, перш за все, відсутністю завершеної системи соціальних цінностей та ідеалів, наявністю антагоністичних цінностей у різноманітних соціальних системах [2].

Усе більшу увагу науковців привертає проблема вивчення обставин, які забезпечують успішну соціалізацію в подальшому, особливо за умов динамічних і непередбачуваних змін у суспільстві. Як основні характеристики особистості, що сприяють успішній соціалізації, можна виділити:

- здатність до зміни своїх ціннісних орієнтацій та самоекспектацій;
- вміння знаходити баланс між своїми цінностями і вимогами соціальної ролі, яку виконує особистість у суспільстві;
- орієнтацію не на конкретні соціальні цінності, а на вироблене самою людиною розуміння універсальних цінностей тощо.

Загальновизнаною в психологічній науці є думка, що формування ціннісної структури особистості найактивніше відбувається на юнацькому етапі соціалізації, коли у молодих людей виникає потреба у засвоєнні соціальних цінностей та створенні особистісної структури цінностей. Виступаючи як утворення мотиваційно-потребнісної сфери, цінності активізують і спрямовують поведінку й діяльність особистості, здійснюючи психічну регуляцію її соціальної діяльності та поведінки. У такій якості вони реалізуються в ціннісних орієнтаціях, які виступають важливим елементом загальної структури диспозицій особистості, через яку реалізуються соціальні цінності [2, с. 245].

Ціннісні орієнтації розглядаються Е. Еріксоном як система фіксованих настанов особистості, що характеризуються вибірко-вим ставленням особистості до цінностей [6]; М.Рокич трактує ціннісні орієнтації як спрямованість особистості на ті чи інші цінності, цілі і засоби їх досягнення [7]. Ціннісні орієнтації виконують спонукальну функцію, а також визначають мету життєдіяльності і виконують роль провідних принципів життя [7; 8]. Б. Г. Ананьєв зазначає, що «формування особистості шляхом інтеріоризації (присвоєння продуктів суспільного досвіду і культури в процесі виховання і навчання) є, разом з тим, засвоєнням певних позицій, ролей і функцій, сукупність яких характеризує її соціальну структуру. Усі

сфери мотивації і цінностей детерміновані саме цим суспільним становленням особистості» [1].

На відміну від інших ціннісних категорій, ціннісні орієнтації тісно пов'язані з поведінкою суб'єкта і керують нею на усвідомлюваному рівні. Таким чином, ціннісні орієнтації можна розглядати як основний механізм регуляції соціальної поведінки людини. Саме цей психологічний феномен виступає точкою перетину чинників, що детермінують процес соціалізації особистості. Саме в особистісній структурі цінностей, їх ієрархічній упорядкованості відбувається взаємодія індивідуального і суспільного, здійснюється актуалізація суспільної активності.

Загалом ціннісні орієнтації молоді особистості характеризуються як індивідуалізоване і мотивоване відображення у свідомості молоді чи іншої соціальної групи ідеології, культури, цінностей суспільства на конкретному етапі історичного розвитку. Сукупність ціннісних орієнтацій складає своєрідну вісь свідомості, забезпечуючи стійкість особистості та детермінуючи мотивацію особистості. Розвинуті ціннісні орієнтації молоді людини є ознакою зрілої особистості і показником міри її соціальності та політизованості, зумовлюючи зв'язок між сприйняттям зовнішнього соціально-політичного світу і внутрішнього світу особистості. Стійка та несуперечлива структура ціннісних орієнтацій є основою для формування таких якостей особистості, як цілісність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль заради них, активність життєвої позиції. Недостатній розвиток ціннісних орієнтацій молоді свідчить про домінування зовнішніх, а не внутрішніх стимулів у психіці, що проявляється в обумовленості потреб молоді людини обставинами і низькою соціально-політичною активністю.

Проблема формування громадянських норм та цінностей молоді у сучасному українському суспільстві є надзвичайно важливою і складною. Окреслені проблеми можуть бути вирішені через відповіді на питання: «Якою є ієрархія цінностей сучасної молоді?», що дало б змогу скласти соціально-психологічний портрет нової української генерації.

Пошук відповіді на це запитання спонукав нас звернутися до методики Ш. Шварца для вивчення цінностей, яка забезпечує необхідним науково-дослідним інструментарієм вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Методика для визначення цінностей особистості Ш. Шварца розроблена ним відповідно до теоретичної побудови універсальних ціннісних типів (мотиваційних блоків) [9].

В основу створення даної методики покладено концепцію М. Рокіча про існування термінальних та інструментальних цінностей та концепцію Ш. Шварца про мотиваційні цілі ціннісних орієнтацій і універсальність базових людських цінностей.

Відштовхуючись від мотиваційної мети, яка визначає кожний тип універсальних цінностей, Ш. Шварц підібрав найбільш характерні для кожної мети цінності. Особливістю опитувальника Ш. Шварца є те, що в ньому використовується не пряме ранжування (на відміну від методики М. Рокіча), а рейтинг. Такий підхід дає змогу виявляти не лише позитивне, але й негативне ставлення до цінностей.

Перевага методики Ш. Шварца полягає в тому, що вона дає змогу вибудувати не лише ціннісну ієрархію, але виявити пріоритети мотиваційних блоків, тобто ті основні цілі, які стоять на даний момент часу перед респондентами. Таким чином, методика дає змогу одночасно виявляти як когнітивні, так і мотиваційні зміни. Розширений порівняно з іншими методиками список цінностей та принципи їх дослідження, які лежать в основі методики, дають можливість вивчати цінності і як змістові, і як емоційно-мотиваційні утворення [5].

Методика Ш. Шварца включає опитувальник, що складається з двох частин, до кожної з яких застосовується окрема процедура проведення. Опитувальник «Огляд цінностей», використаний у даному дослідженні, дає можливість дослідити нормативні ідеали, цінності особистості на рівні переконань. Такі цінності найбільше впливають на особистість, але не завжди проявляються в соціальній поведінці, оскільки можуть не збігатися з нормативними цінностями суспільства. Кожну із 57 запропонованих цінностей із коротким поясненням їх значення респондент повинен оцінити за 9-бальною шкалою «як керівний принцип свого життя». Кожна із цінностей входить у певний мотиваційний блок і підпорядковується відповідній мотиваційній меті:

- влада (*Power*) — соціальний статус, домінування над людьми і ресурсами;
- досягнення (*Achivment*) — особистий успіх відповідно до соціальних стандартів;
- гедонізм (*Hedonism*) — насолода або чуттєве задоволення;
- стимуляція (*Stimulation*) — хвилювання і новизна;
- самостійність (*Self-Direction*) — самостійність думки і дії;
- універсалізм (*Universalism*) — розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи;

- доброта (*Benevolence*) — збереження і підвищення благополуччя близьких людей;
- традиція (*Tradition*) — повага до культурних і релігійних звичаїв та ідей і відповідальність за їх збереження;
- конформність (*Conformity*) — стримування дій і спонукань, які можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням;
- безпека (*Security*) — безпека і стабільність суспільства, відносин і самого себе.

Отже, розроблена Ш. Шварцем теорія динамічних відносин між ціннісними типами описує концептуальну організацію системи цінностей, згідно з якою дії, що здійснюються особистістю відповідно до кожного типу цінностей, мають психологічні, практичні і соціальні наслідки. Вони можуть бути сумісними з іншими типами цінностей або вступати з ними у конфлікт. Десять ціннісних типів, запропонованих Ш. Шварцем, організовані у дві біполярні вісі виміру:

- відкритість до змін (цінності самостійності та стимуляції) протистоять консерватизму (цінності безпеки, конформності і традицій);
- самопіднесення (цінності влади і досягнень) на противагу самотрансцендентності (цінності універсалізму і доброти).

У ході дослідження (для виявлення різних типів ціннісних уявлень і визначення їхніх взаємозв'язків) отримані в балах середні показники 57 цінностей були проранжовані студентами, і на основі отриманих результатів була вибудована «ієрархія» індивідуальних цінностей на рівні нормативних ідеалів.

Отримані результати підтверджують думку В. Т. Лісовського, що «в ціннісному світі кожної людини існують певні «наскрізні» цінності, які є практично стрижневими у будь-якій сфері діяльності» [3, с. 101]. Вони дають підставу зробити висновок, що на рівні нормативних цінностей найбільш значущим для студентів є наступні особистісні цінності: безпека сім'ї, повага до старших, зміст життя, істинна дружба, мир у всьому світі, свобода, відповідальність, самостійність, вірність, внутрішня гармонія, здоров'я та зріле кохання, що набрали 5 і більше балів. Найменш важливі виступають такі цінності, як покірливість життю, соціальна сила та мінливе життя, які набрали менше 3 балів.

Серед значущих для студентів нормативних цінностей більшість є сумісними і групуються у квадраті самотрансцендентності: зміст життя (5,5), істинна дружба (5,5), мир у всьому світі (5,3),

відповідальність (5,1), вірність (5), внутрішня гармонія (5), зріле кохання (5). Певні протиріччя існують між цінностями змін — свобода (5,2), самостійність (5) — та консервативними цінностями — безпека сім'ї (5,8), повага до старших (5,6), здоров'я (5). Найменш значущі нормативні цінності — соціальна сила (1,7) та мінливе життя (1,7) лежать у площинах самопіднесення та консерватизму.

Отже, найбільш і найменш значущі нормативні цінності студентів мають діаметрально протилежну спрямованість. Найбільш важливими цінностями є ті, що мають самотрансцендентне спрямування, а найменш значущі пов'язуються зі спрямованістю на самопіднесення.

Наступним кроком у нашому дослідженні було визначення міри важливості різних мотиваційних блоків і відповідних їм мотиваційних цілей у юнацькому віці. Групу значущих для студентів цінностей склали такі типи цінностей, як доброта (4,77), безпека (4,6), самостійність (4,47), цінностями низької значущості для досліджуваних виявилися гедонізм, влада, стимуляція (див. табл.).

Рангові значення типів цінностей на рівні нормативних ідеалів

Ранг	Тип цінностей	Бали
1	Доброта	4,77
2	Безпека	4,60
3	Самостійність	4,47
4	Досягнення	4,37
5	Універсалізм	4,32
6	Конформність	4,29
7	Традиції	3,57
8	Гедонізм	3,50
9	Влада	3,33
10	Стимуляція	3,05

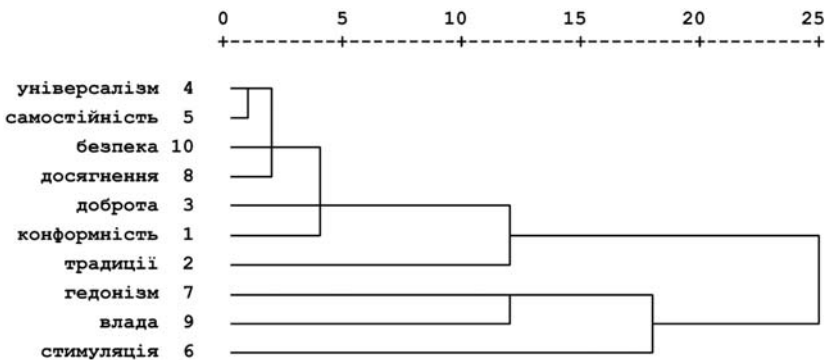
Для подальшого дослідження нами було застосовано кластерний аналіз структури особистісних цінностей студентів, який дав змогу виявити систему взаємозв'язків та взаємовідносин у структурі нормативних цінностей.

Так, у I кластер увійшли такі ціннісно-мотиваційні блоки, як універсалізм (4), самостійність (5), досягнення (8), що дає можливість зробити припущення про готовність молоді до внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (соціально-політичних) змін.

II кластер утворили ціннісно-мотиваційні блоки «безпека» (10) та «конформність» (1). Така комбінація свідчить про існування підсвідомої установки на конформність як гарант безпеки для особистості.

III кластер об'єднав блоки «доброта» (3) і «традиції» (2) — символічне поєднання двох характеристик, які, за даними опитування, студенти вважають характерними ознаками українського національного характеру.

IV кластер склали цінності «гедонізм» (7), «влада» (9) і «стимуляція» (6). Оскільки ці цінності займають найнижчі позиції в ієрархічній драбині особистих цінностей, наближеність цих блоків може слугувати ілюстрацією поєднання чинників, що не знаходять симпатії у молодій генерації (див. рис.).

Кластерна структура особистісних цінностей студентів

Згідно з теорією динамічних відносин між ціннісними типами Ш. Шварца, ціннісні типи можуть конкурувати один з одним або взаємодоповнюватися. Проведене експериментальне дослідження дає змогу зробити висновок про певну амбівалентність цінностей студентів, оскільки такі цінності найбільшої значущості, як доброта та досягнення, згідно з теорією Ш. Шварца, перебувають на біполярних осях виміру. На нашу думку, виявлений конфлікт у системі цінностей студентської молоді не обов'язково може проявитися у деструктивній формі. За умови створення належних умов для самореалізації молодого покоління даний конфлікт може стати рушійною силою для саморозвитку та самоактуалізації молоді. Саме в цьому напрямі повинна скеровуватись державна молодіжна політика країни, що прагне до утвердження демократичних цінностей у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1969. — 339 с.
2. *Андреева Г. М.* Психология социального познания. — М.: Аспект Пресс, 2000. — 288 с.
3. *Лисовский В. Т.* Динамика социальных изменений (опыт сравнительных социологических исследований российской молодежи) // Социологические исследования. — 1998. — № 5. — С. 98–104.
4. *Пирен М. I.* Основи конфліктології: Навч. посіб. — К., 1997. — 378 с.
5. *Титаренко Т. М.* Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності. — К.: Либідь, 2003. — 376 с.
6. *Эриксон Э.* Детство и общество. — СПб.: ИТД «Летний сад», 2000. — 416 с.
7. *Rokeach M.* The nature of human values. — N.Y., 1973.
8. *Schwartz S. H., Ros V.* Value priorities in West European nations: A cross-cultural perspective // Studies in psychology: A volume in honor of Sonny Kugelmas. Scripta Hierosolymintana. Ed. by G. Ben Shakhar and A. Liebllich. — Jerusalem, 1994. — Vol. 36.
9. *Swartz S. H.* Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries // Advances in Experimental Social Psychology. — Orlando, FL., 1992. — Vol. 25.

Ключевые слова: *ценностные ориентации, структура ценности, социализация.*

Key words: *value orientation, structure of values, socialisation.*

УДК 167.1

Л. В. Алексеева

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье рассматривается комплекс взаимообуславливающих причин возникновения школьной дезадаптации. Проанализировано подходы психологов и педагогов к данной проблеме и выделены пять основных направлений, на основе которых предлагается проведение психолого-педагогической работы касательно адаптации первоклассников к учебной деятельности.

In the article the complex of mutual-cause reasons of occurrence of school disadaptation is considered. The approaches of psychologists and pedagogies due to this problem were analyzed and five general directions, on basis of which carrying the psychologically-pedagogical activities concerning adaptation of first-form pupils to education process is offered, have been selected.